

Preek zondag 3 oktober 2021

Sint Margrytkerk Boksum

Lezing: Johannes 8: 1-11

Misschien moeten deze keer eerst even stilstaan bij de 'status' van de lezing van deze zondag. Daar is namelijk iets mee aan de hand. In mijn Griekse Nieuwe Testament, maar ook in de meeste vertalingen, staat dit verhaal tussen vierkante haken. Daarmee wordt aangegeven dat het niet tot de oorspronkelijke tekst van Johannes behoort. Pas in handschriften uit de 4^e eeuw komen we het fragment voor het eerst tegen en dan ook nog weer op verschillende plekken. Het taalgebruik doet wel wat denken aan dat van Lucas en sommigen zien er dan ook een zwerfkei die van het ene naar het andere evangelie is overgewaaid, maar thematiek en woordkeuze misstaan ook zeker niet in het Johannesverhaal. Dus laten we maar zeggen: niet van Johannes, maar wel a la Johannes, in de geest van....

Binnen de context van onze doorgaande lezing heeft wel iets van een intermezzo, maar doet hoeft ons niet te verbazen als het inderdaad om een latere toevoeging zou gaan. Het wekt ondertussen toch de indruk een oude tekst te zijn en dat roept dan natuurlijk wel de vraag op waarom dit verhaal pas zo laat opduikt en er lang over heeft gedaan een vaste plek te krijgen. Een mogelijkheid die ik niet weliswaar niet kan bewijzen, maar die best wel plausibel lijkt is deze: de kerkleiders-en vaders van die eerste eeuwen waarin mogelijk niet zo gecharmeerd van een verhaal waarin een vrouw die de wet heeft overtreden er, in hun ogen, zo gemakkelijk vanaf kon komen. Ik bedoel maar, het was nogal een mannenwereldje in die eerste eeuwen, overigens niet zo veel anders dan van die schriftgeleerden en Farizeeërs.

Maar dat alles heeft niet kunnen voorkomen dat het verhaal een zekere populariteit heeft gekregen, bij schilders, we kijken straks naar Rembrandt en Beckmann, bij filmmakers....voor wie wel wat heeft met de licht absurdistische humor van Monty Python, in hun 'Life of Brian' is een nogal hilarische variant op ons verhaal te zien en.....er is natuurlijk een van de grootste dichters van eigen bodem: Gerrit Achterberg

*En Jezus schreef met zijn vinger in het zand.
Hij bukte zich en schreef in 't zand, wij weten
niet wat Hij schreef, Hij was het zelf vergeten,
verzonken in de woorden van zijn hand.*

*De schriftgeleerden, die Hem aan de tand
hadden gevoeld over een vrouw, van heete*

*hartstochten naar een andere man bezeten,
de schriftgeleerden stonden aan de kant.*

*Zondig niet meer, zei Hij, ik oordeel niet.
Ga heen en luister, luister naar het lied.*

*En Hij stond recht, De woorden lieten los
van hun figuur en brandden in de blos*

*waarmee zij heenging, als aan kind zo licht.
Zo geestelijk schreef Jezus zijn gedicht.*

Jezus schreef met zijn vinger in het zand..... mooi beeld, al dient de eerlijkheid mij er direct bij te zeggen: Achterberg strooit ons er wel zand mee in de ogen, we worden op het verkeerde been gezet. Jezus schrijft op de tempelvloer en dus op steen. En dat roept voor het geoefende ooro anderen beelden op, zoals van de Eeuwige die eigenhandig de 10 woorden van leven op stenen platen schrijft.

Maar eerst maar, kort, wat er speelt. Jezus is opnieuw naar de tempel gekomen, zo te zien op een plek waar veel mensen passeerden. Hij is er bij gaan zitten, maar anders dan je misschien zou vermoeden als het zo gezegd wordt, dat was geen kwestie van gemak, maar van autoriteit. Een echte leraar geeft zijn onderwijs zittend, dat is het beeld. En de kring om hem heen wordt als maar groter. Zijn woorden lijken weerklank te vinden. Maar dan moet de kring zich openen om een aantal andere autoriteiten door te laten. Die hebben een vrouw bij zich, die in hun midden wordt neergezet. En hun oordeel is duidelijk: 'Op heterdaad betrapt op overspel'. Na de festiviteiten rond het Loofhuttenfeest blijktbaar in het verkeerde bed beland. 'Van heete hartstochten naar een andere man bezeten', aldus Achterberg.....

Dat zal allemaal wel, maar als je op heterdaad betrapt bent op overspel, dan moet je toch op zijn minst met zijn 2-en zijn geweest! Andere varianten laat ik maar even buiten beschouwing. Dus: waar is de man in kwestie?! Of gaat die, zoals zovaak, vrijuit? Verleid door zo'n femme fatale en dus haar slachtoffer..... nog altijd een argument vanuit mannenoptiek..

Met dat je dat soort vragen stelt, voel je als het ware al aan, dat ze bot gaan vangen bij Jezus. Maar hoe? Want ja, met Mozes in de hand lijken ze toch een punt te hebben! Mozes heeft in de wet bevolen zulke vrouwen te stenigen. En je voelt het ongemak onder je huid kruipen.....stenigen? Wat is dit? I.S.-, Taliban-achtige praktijken? Wat moet je met dit soort..... Wel, eerst dit; dat: er staat toch in de Bijbel.....dat werkt maar al te vaak, en is dan ook zo bedoeld, om het eigen gelijk en de eigen macht door te zetten. En ik denk dat je van een beroep op de Koran vaak als iets soortgelijks kunt zeggen. Maar naar de letter citeren, is maar al te vaak zoiets als een halve waarheid en dus een hele leugen.

Kijk, in de Thora worden een aantal praktijken, incest, overspel, kinderooffers en nog zo wat, als doodlopende wegen afgewezen. Dat daar dan de doodstraf op is gezet, moet je verstaan als een radicaal en principieel 'nee' . Er zijn grenzen. Als we iets van het Jodendom kunnen leren is dat er dingen zijn die geoorloofd zijn en dingen die dat niet zijn. Maar hoe vervolgens dat 'nee' concreet gemaakt wordt is een ander verhaal en daar is ook altijd discussie over geweest en veel wijst erop dat doodstraf veeleer uitzondering dan regel is geweest.

Maar goed, ze willen wel eens weten hoe Jezus daar nu in staat, al is die vraag niet zonder bijbedoelingen , laat Johannes er bij weten. Zijn antwoord is een gebaar. Stilzwijgend maar veelzeggend. Hij schrijft op de grond. Wat? We zullen het nooit weten; Hijzelf was het vergeten, verzonken in de woorden van zijn hand. En ik snap Achterberg nu ook wel, waarom hij Jezus in het zand laat schrijven. Niets zo vluchtig als dat: één zucht wind, een beweging, en het is weer weg. We weten het niet. Blijft op zich een mooi beeld, dat van die vinger in het zand, maar hij schrijft dus ook steen....

Maar ondertussen wendt Jezus zo de aandacht af van die vrouw. Hij vraagt ook niet naar de andere speler in het overspel....nee, Hij richt zich op die mannen, elk met een steen in de hand, klaar om hun woorden kracht bij te zetten....

“Wie van jullie zonder zonde is.....” Ik stel me zo voor dat ie dat in alle rust, zonder stemverheffing, zegt: “wie van jullie zonder zonde is, werpe de eerste steen.” En ze dropen allemaal af, een voor een, de oudsten, de wijsten, voorop.

Zo onthullend, zo ontwapenend was het woord van Jezus. Wie zonder zonde is.....dan moet je wel heel veel lef hebben om..... Je bent haast geneigd te zeggen: Jezus stelt, met die paar woorden, hun eigen overspel aan de kaak. Niet in een verontschuldiging van de vrouw, maar in een be-schuldiging van die mannen. Ik kom daar nog op terug.... Nu eerst muziek.

Ik begon zonet met Achterberg, maar er zijn dus ook filmmakers en ...beeldend kunstenaars. Te beginnen bij onze eigen Rembrandt. Een pentekening (zie onder) met in het midden een bukkende en vooral schrijvende Jezus, zijn schrijvende hand zit precies op de middenlijn. Tegenover Hem de vrouw, om hen heen staande, pratende en kijkende mannen. De schrijvende hand van Jezus vormt dus visueel het middelpunt. Zijn blik oogt streng, terwijl de vrouw, met gebukt hoofd en haar tranen met een grote zakdoek drogend, als een gesloten geheel daar tegenover staat. Helemaal in zichzelf gekeer, maar op dat moment, zo lijkt het, ook door niemand meer gezien. Dubbel geïsoleerd, denk je dan.

De beweging in de tekening is vooral naar beneden gericht. En dat is iets wat ook in het grieks van Johannes terug te vinden is, in zijn woordkeuze. Natuurlijk, er is die bukkende beweging van Jezus, er zijn de naar de grond gerichte blikken, maar het zit ook in het kleinerende van de beschuldiging, waarmee niet alleen de vrouw wordt geconfronteerd, maar ook Jezus. “Nou , zeg het maar eens, mannetje uit Galilea: wat maak jij hier van?” Een gaandeweg ontdek je, ook door hoe Rembrandt de vrouw als het ware isoleert, dat zij in het verhaal helemaal geen doel is, maar middel, instrument voor een kwestie waar ze niets mee

te maken heeft; er met de haren bijgesleept. Over daders en slachtoffers gesproken. Wie pleegt er hier nu eigenlijk overspel?



Deze vrouw wordt letterlijk misbruikt, zoals ook de Thora wordt misbruikt om het eigen gelijk en de eigen positie door te zetten.

Ook bij Rembrandt krijgen we geen antwoord op de vraag wat Jezus nu op de grond schreef. Maar hoe dan ook, die schrijvende hand betekent het einde van de vernedering, van de vrouw en van Jezus. Deze soevereine, geheimzinnig schrijvende hand is het keerpunt. Vanuit die hand is de beweging nu omhoog. Jezus komt overeind, de vrouw mag haar hoofd oprichten en de rest.....ach.

Een heel ander beeld nu. (zie onder) Max Beckmann, een groot doek, 1.50 m hoog, uit 1917. Let wel, ten tijde dus van de Grote, of zoals wij gewoon zijn te zeggen, de eerste Wereldoorlog. De centrale figuur, in het wit gekleed, laat zich verstaan als Jezus. Maar let op het gezicht. Wanneer u Max Beckmann zou googelen dan ontdekt u tot uw verrassing dat het gelaat van Jezus wel heel sterk de trekken heeft van Beckmanns eigen gezicht. Opmerkelijk.....

Hij staat met zijn rug naar de meeste mensen op het doek. Alleen de vrouw zit, zij dus in dit geval, met haar gezicht naar ons toegekeerd, ogen gesloten, een rood-oranje doek om het hoofd, haast als een halo, haar handen heft ze, biddend lijkt het, naar Jezus op. Jezus en de vrouw zijn dus op de kijkers gericht en door hun lichte kleding vormen ze een eenheid tegen de opdringende meute. De ene hand van Jezus lijkt afwerend opgeheven, de andere, naar de vrouw toe, geopende hand lijkt vooral geborgenheid aan te duiden. Bij Beckmann is Jezus de onaantastbare beschermer van deze vrouw in het nauw geworden.

En ik breng het nog maar eens in herinnering: we schrijven 1917. Midden in de gruwelen en de verschrikkingen van de oorlog. Op al het werk van Beckmann uit die jaren is de menselijke staat in

zijn meest onthullende vorm zichtbaar: gewelddadig en wreed. En hij gebruikt Bijbelverhalen om dat uit te werken.



Dat Beckmann zichzelf daarbij Jezus' eigen trekken geeft, lijkt me veelzeggend: met dit zich met Jezus identificeren krijgt de kunstenaar, en zijn collega's met hem, de taak de menselijke kwaadaardigheid en wreedheid te laten te zien, en dat vooral, aan te klagen, aan de kaak te stellen. Dus zeker geen 'plaatje bij het verhaal' of illustratie voor in de kinderbijbel maar een indringend appél om de lafhartigheid en kwaadaardigheid te weerstaan.

Achterberg, Rembrandt, Beckmann, elk keken ze vanuit een ander perspectief naar het verhaal, elk met een eigen bril op en we hebben er met hen doorheen gekeken.

Daarom nog één keer terug naar het verhaal. Ze zijn allemaal afgedropen. Alleen Jezus en de vrouw staat er nog, in het midden. De vrouw terug in het centrum. Het draait toch om haar, maar niet al middels in een dubieus spel, maar behoud staat centraal. Ze is geen doel, maar een mens. Op haar benen gezet, opgericht, om niet meer te zondigen. Jawel.....Jezus gaat niet voorbij aan die schuldvraag, vergoelijkend, alsof het allemaal wel meevalt. Nee, Hij neemt haar serieus in haar verantwoordelijkheid. Maar niet om af te schrijven, niet om te veroordelen. Ze gaat haar weg, blozend, als een kind zo licht, zo Achterberg. En hoe zegt Johannes het ook al weer, eerder in het Evangelie? De Zoon is niet gekomen om de wereld te veroordelen maar om haar te redden. Niet de menselijk ontrouw in al haar vormen spreekt het laatste woord, maar de trouw van de Eeuwige die eeuwige trouw is. Als dat geen hoopvol perspectief is..... Amen

